

УДК 349.42

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КРЕДИТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

**П.Ю. ШВЕДЕНКО, аспірант¹,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого**

Стаття присвячена категорії «відповідальність». Проведено детальний порівняльно-правовий аналіз визначення відповідальності різними галузями права, за результатами чого було запропоновано визначення відповідальності за порушення кредитних зобов'язань в аграрному секторі.

Відповідальність, порушення, кредитні зобов'язання, аграрний сектор.

Беззаперечною вимогою законодавства є регулювання правовідносин, в тому числі й кредитних, в аграрному секторі, основною метою якого є виконання усіма суб'єктами та іншими учасниками зобов'язальних правовідносин.

Під виконанням кредитних зобов'язань належним чином розуміють вчинення кредитором і позичальником дій зі здійснення прав та виконання обов'язків, що випливають із кредитного зобов'язання (гарантії, поручительства, застави). Такого роду дії повинні точно відповідати всім умовам договору або вимогам законодавства, а в разі їх відсутності – вимогам, що звичайно пред'являються, у тому числі звичаям комерційного обороту, правилам ділової етики тощо (ст. 193 Господарського кодексу України, ст. 526 Цивільного кодексу України).

Основні правові вимоги і принципи, яким має відповідати виконання зобов'язання, в кожному окремому випадку – це загальні правила виконання зобов'язання. Належне виконання зобов'язання – це здійснення зобов'язаною та правомочною сторонами суб'єктивних прав та обов'язків відповідно до умов договору (угоди) щодо його предмета, установленого строку, в певному місці, належній особі, належною особою, а в кредитних відносинах в аграрному секторі та їх гарантами, поручителями або іншим законними представниками.

Порушення виконання цих умов чи їх невиконання розцінюється як неналежне виконання будь-якого зобов'язання, а його наслідки як правопорушення, що породжує правоохоронні відносини між особою, яка порушила певні умови виконання зобов'язання і особою, яка має законне право вимагати їх виконання (управненою).

¹ Науковий керівник – кандидат юридичних наук В.П. Жушман

Отже, підставою відповідальності є правопорушення з невідмінними для неї умовами та ознаками – як загальними для правопорушення взагалі, так і нарівні з ними деякими специфічними ознаками для галузевих, наприклад, кредитних правопорушень в аграрному секторі.

Цим елементам правопорушення слід дати хоч би коротку характеристику.

У юридичній доктрині домінуючим визнано вчення, згідно з яким до складу правопорушення, як умови настання юридичної відповідальності, в тому числі й договірної, входять як складові: а) протиправна поведінка (дія чи бездіяльність); б) шкідливий результат такої поведінки (заподіяння шкоди); в) причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою; г) вина правопорушника та ін. Проте з цієї загальної концепції є й винятки. Так, А.П. Ткачук підкреслює, що єдиною підставою виникнення договірної відповідальності слід вважати власне правопорушення. Щодо його інших чинників, таких як шкода, причинний зв'язок і вина, то вони не можуть розглядатися як необхідні умови договірної відповідальності й утворювати її підставу, оскільки їх наявність вимагається не завжди.

Погодитися з такими висновками неможливо. Господарське правопорушення – єдиний, але разом з тим складний акт, який включає низку об'єктивних і суб'єктивних елементів, без яких кваліфікувати дії чи бездіяльність певної особи як правопорушення не можна.

Щодо четвертої умови – вини, то згідно з ч. 2 ст. 218 ГК України учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним вжито всіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. Таким чином, щодо учасників господарських відносин, а такими є і відносини господарювання в аграрному секторі, ГК визначає вину як одну з умов настання господарсько-правової відповідальності.

Сукупність (склад) чотирьох названих умов є правопорушенням і утворює юридично-фактичні підстави господарсько-правової відповідальності.

Тому для застосування майнової відповідальності у вигляді відшкодування збитків необхідна наявність усіх чотирьох умов, тоді як для застосування неустойки (штрафу, пені), оперативно-господарських та адміністративно-господарських санкцій досить лише одного з них – факту господарського правопорушення (без вини).

Якщо ж суб'єкт господарювання (в нашому випадку – позичальник) доведе, що неналежне виконання чи невиконання настало внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин, то за даних умов здійснення господарської діяльності він відповідальності не несе.

Серед основних ознак господарсько-правової відповідальності і на сьогодні в юридичній літературі та господарському законодавстві виокремлюють наступні: а) суб'єктами відповідальності є суб'єкти господарювання, а відповідно до кредитних відносин аграрні товаровиробники

(підприємства, установи, інші організації) – позичальники та кредитодавці (банківські та інші установи, які мають право надавати кредити); б) при притягненні до відповідальності йдеться про визнання відповідачем негативних наслідків майнового характеру; в) вона виступає у формі певної системи санкцій, передбачених господарським, а при порушенні кредитних зобов'язань – і спеціальним (кредитним) законодавством; г) на відміну від адміністративної, кримінальної та відповідальності за трудовим законодавством, господарсько-правова може настати і незалежно від вини особи, яка порушила зобов'язання. Значну увагу в дослідженні цих питань приділила в своїй дисертації і монографії Я.О. Самсонова.

Проаналізовані ознаки та висновки вчених знайшли своє відображення в чинному законодавстві, зокрема, в ст. 216 ГК України, згідно з якою учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення в сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених ГК, чинними законами й договорами.

Відповідно до ст. 217 ГК господарськими санкціями визнаються міри впливу на правопорушника в сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього наступають негативні економічні й правові наслідки.

Таким чином, здійснення господарського правопорушення в процесі виконання кредитної угоди в аграрному секторі тягне за собою застосування заходів відповідальності – господарських санкцій, підстави і порядок застосування яких визначаються Господарським кодексом, іншими законам, що регулюють кредитні правовідносини, та умовами гарантійних кредитних угод (договорів), укладених сторонами і гарантами й поручителями.

Найчастіше господарські санкції тягнуть за собою для правопорушників негативні економічні наслідки, які направлені на зменшення його майнової бази в якості відшкодування збитків.

У підсумку доходимо висновку, що господарсько-правова відповідальність являє собою певний механізм перекладення негативних наслідків з одного учасника господарських відносин на другого. Цим вона також відрізняється і від відповідальності економічної.

Економічна відповідальність – це зазнання господарським суб'єктом негативних економічних наслідків не чужої, а своєї неефективної діяльності (бездіяльності) через відображення цих наслідків на його майновій сфері.

Господарсько-правова відповідальність, яка застосовується при порушенні кредитних зобов'язань в аграрному секторі, відрізняється від загальної відповідальності наступними ознаками: а) її суб'єктами є контрагенти кредитного договору (угоди), який укладається в сфері аграрного сектора; б) сторонами кредитного договору є не будь-які суб'єкти господарських відносин, а спеціальні: кредитодавець – банківська чи інша установа (організація), яка наділена правом надавати

кредит, і позичальник – виключно суб'єкт аграрного сектора), предмет договору – в основному грошові суми. Незначну питому вагу в загальній масі кредитних договорів займає і товарний кредит, що надається в майновій формі, зокрема, лізинг; г) кредити, що надаються в аграрному секторі, мають цільовий характер; д) при застосуванні відповідальності за неналежне виконання чи невиконання кредитних договорів в аграрному секторі позичальник частіше, ніж в інших господарських сферах кредитування, звільняється від відповідальності з причин дії непереборної сили та невідворотних обставин, які не дають можливості йому виконати кредитне зобов'язання. Тому коли йде про державне кредитування, нерідко застосовується реструктуризація боргу; е) переважна більшість кредитних договорів в аграрному секторі укладається із застосуванням забезпечення виконання зобов'язань (гарантія, порука, застава та притримання), які впливають не тільки на суб'єктний склад (структуру) відповідальності, а й на характер та зміст самої відповідальності; ж) заходів відповідальності, що застосовуються у разі неналежного виконання кредитних зобов'язань в аграрному секторі, відрізняються від відповідальності загального характеру і за своєю формою. Не застосовуються такі форми, як штрафні санкції (штраф, пеня); з) основними видами відповідальності є стягнення відсотків за користування сумою кредиту та заподіяння внаслідок прострочки виконання або невиконання зобов'язання в зв'язку цим збитків.

Викладене вище дає підстави дійти висновку, що під відповідальністю за порушення кредитного зобов'язання в аграрному секторі слід розуміти: регламентоване нормами права суспільні відносини між кредитором – банком, фінансовою установою чи іншим суб'єктом, наділеним правом надавати кредити, та позичальником – суб'єктом аграрного сектора (гарантом, поручителем). Вони проявляються в наступних невігідних наслідках майнового характеру (відшкодувати збитки та оплатити відсотки за весь час користування кредитом), якого не існувало до правопорушення.

Список літератури:

1. Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву / М.М. Агарков. – М. : Юриздат, 1940. – 192 с. – С. 141.
2. Бервено С.М. Загальні засади цивільної відповідальності за порушення договірних зобов'язань / С.М. Бервено // Юрид. Україна. – 2006. – № 5. – С. 44–53. – С. 47.
3. Иоффе О.С. Ответственность по советскому гражданскому праву / О.С. Иоффе. – Л. : ЛГУ, 1955. – 310 с. – С. 94.
4. Маленин Н.С. Имущественная ответственность в хозяйственных отношениях / Н.С. Маленин. – М. : Наука, 1968. – 231 с. – С. 22.
5. Ткачук А.П. Значення вини у відносинах відповідальності за порушення договірних зобов'язань : автореф. дис. на здобут. наук. ступ. канд. юрид. наук / А.П. Ткачук. – К., 2002. – 22 с. – С. 13.

6. Самсонова Я.О. Правові засади виробництва й реалізації виноградної продукції в Україні : моногр. / Я.О. Самсонова. – Х. : САМ, 2012. – 173 с. – С. 125–147.

Статья посвящена категории «ответственность». Проведен сравнительно-правовой анализ определения ответственности разными отраслями права, по результатам которого было предложено определение ответственности за нарушение кредитных обязательств в аграрном секторе.

Ответственность, нарушение, кредитные обязательства, аграрный сектор.

This paper is devoted to the category of «responsibility», a detailed comparative analysis of the legal definition of responsibilities in different fields of law, the results of which were asked to determine liability for breach of commitments to extend credit in the agricultural sector.

Responsibility, violation, credit obligations the agricultural sector.